

Streszczenie

Język i świadomość językowa w zachowaniach komunikacyjnych młodego pokolenia Japończyków. W kręgu socjolingwistyki i lingwistycznej antropologii postaw, subkultur i wartości

Patrycja Duc

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filologiczny

Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Romualda Huszczy

Celem pracy doktorskiej jest przedstawienie młodzieżowej odmiany języka japońskiego jako jednego z dialektów socjalnych japońszczyzny i ukazanie wieloaspektowego charakteru tego zjawiska. Rozważany w niniejszej pracy konglomerat zachowań językowych funkcjonuje zarówno w japońskim dyskursie naukowym, jak również w obiegu potocznym pod dwoma określeniami *wakamono kotoba* 若者言葉 oraz *wakamonogo* 若者語, które należy tłumaczyć jako ‘język młodzieżowy’ lub ‘język środowiskowy młodzieży’.

Część pierwsza rozprawy odnosi się do problematyki językoznawczej i koncentruje się przede wszystkim na opisie zagadnień socjolingwistycznych w odniesieniu do płaszczyzny japońskiej. Zostaje tutaj zaprezentowana krótka historia utrwalania się na płaszczyźnie językoznawstwa japońskiego pojęcia *gengo seikatsu* 言語生活 ‘życia językowego’ – dziedziny, która ukształtowała się w Japonii pod wpływem działania zachodniej refleksji socjolingwistycznej. W dalszych rozważaniach następuje próba zdefiniowania oraz klasyfikacji zjawiska *wakamono kotoba* i wskazanie jego językowego i społecznego wymiaru. Ze względu na swoje wewnętrzne zróżnicowanie zostaje ono przedstawione nie jako jeden język, a jako zbiór języków środowiskowych, których rozmaite językowe manifestacje można uznać za swoiste atrybuty młodego pokolenia.

Druga część zawiera spójny opis głównych tendencji językowych obserwowanych w ostatnim dziesięcioleciu w Japonii, które zostały przypisane do określonych kategorii *wakamono kotoba*. W oparciu o przykłady pochodzące z czasopism młodzieżowych, stron internetowych oraz portali i serwisów społecznościowych przedstawione są główne

mechanizmy, które uznaje się za językowe odzwierciedlenie różnych aspektów życia młodych Japończyków, aktualnie panującej mody, różnych sfer zainteresowań, poglądów na życie, a także wzajemnych relacji. Wyróżniamy tutaj przede wszystkim mechanizmy skracania (skrót, skrótowiec, hybryda), wyrażenia wieloznaczne i formy osłabiające wyrazistość komunikatu, szczególne użycie sufiksów słotwórczych, przysłówki emfatyczne, *baito keigo* (バイト敬語 ‘grzeczność stosowana w pracy dorywczej’), a także zapożyczenia, wyrazy japońskie powstałe z angielskich morfemów (*wasei eigo* 和製英語) oraz hybrydy językowe bazujące na morfemach rodzimych i obcych.

Część trzecia zawiera szczegółowy opis wyników czterokrotnie przeprowadzonych przez autorkę badań terenowych, które zostały zrealizowane w latach 2013-2015 w wybranych placówkach japońskich, przy czym zaznacza się, iż w kontekście niniejszych rozważań najważniejsze znaczenie przypisuje się badaniom, które odbyły się w 2015 roku w japońskich uczelniach wyższych w miastach Tokio i Osaka. Badania zostały przeprowadzone w formie ankiet, wywiadów i warsztatów z japońskimi uczniami i studentami różnych płci, w przedziale wiekowym od piętnastego do trzydziestego roku życia.

W tej części zostało przedstawione środowiskowe tło i społeczne aspekty determinujące sam język i zachowania komunikacyjne młodzieży (tj. wiek, płeć, miejsce pochodzenia, afiliacja do organizacji i instytucji, rola różnych wymiarów przestrzeni komunikacyjnej). Następnie dochodzi do skonfrontowania młodzieżowej odmiany japońszczyzny z takimi jej obszarami jak zjawisko grzeczności językowej, stosunek do normy i poprawności, kwestia świadomego kształtowania wieloznaczności i niewyrazistości wypowiedzi oraz obraz świadomości językowej i jej przemiany. W ostatnim rozdziale zaprezentowano ocenę wzorców uznawanych przez antropologów i socjolingwistów japońskich za typowe dla kultury japońskiej (tj. kolektywizm, zaangażowanie, powściągliwość, konformizm, ograniczona autentyczność, aktywność) z uwzględnieniem stojących w opozycji do nich postaw wyróżniających kulturę młodzieżową tj. indywidualizacja, egocentryzm, strach przed bezpośrednią konfrontacją oraz pasywność.

Wakamono kotoba to zjawisko znane zarówno specjalistom zajmującym się profesjonalnie językiem i kulturą japońską, jak również rodzimym użytkownikom języka, którzy w rozmaitych sytuacjach stają się świadkami lub uczestnikami dyskusji nad zmianami zachodzącymi w potocznej postaci języka japońskiego. W tym kontekście niezwykle istotnym jest odniesienie się nie tylko do warstwy językowej, ale również do potocznego postrzegania mowy młodzieżowej oraz tego, w jaki sposób zachowania językowe zostają odzwierciedlone

w świadomości społeczeństwa japońskiego, a w szczególności w percepcji młodego pokolenia Japończyków.

Zjawisko to niezwykle silnie utrwaliło się bowiem w odbiorze potocznym stając się częstym przedmiotem licznych kontrowersji oraz debat medialnych. Słyszcy się często krytyczne uwagi na temat zagrożeń jakie *wakamono kotoba* przedstawia dla standardowej japońszczyzny. Japońską młodzież najczęściej obarcza się odpowiedzialnością za pogłębianie stanu dezintegracji języka japońskiego (*Nihongo no midare* 日本語の乱れ), a także wprowadzanie tak istotnej dla tradycyjnej, kulturalnej japońszczyzny kategorii grzeczności w stan nieładu (*keigo no konran* 敬語の混乱).

Zjawisko zaburzenia honoryfikatywności przejawia się przede wszystkim w językowej niedbałości i niestaranności na płaszczyźnie stosowania form aprecjatywnych (*sonkeigo* 尊敬語) i modestywnych (*kenjōgo* 謙譲語), a nawet w całkowitym ignorowaniu i zastępowaniu ich formami adresatywnym (*desu/-masu* です・ます), czego skrajnym wyrazem jest dołączanie przez młodych mężczyzn samej cząstki *-ssu* つす do formy krótkiej, poufalej. Jednym z pośrednich celów niniejszej pracy jest ukazanie, iż wspomniane zachowania językowe stanowią rezultat zaniku odpowiednich wzorców wychowania domowego i szkolnego, a także wynikają z aktualnie zachodzących przeobrażeń społeczno-kulturowych, które oferują młodemu człowiekowi możliwość samodzielnego realizowania się, a zatem minimalizują potrzebę wchodzenia w kontakty zawodowe i biznesowe, w których dominują wertykalne (oparte na zasadzie hierarchii społecznej) strategie grzecznościowe.

Innym przejawem zaburzeń w obrębie kategorii honoryfikatywności jest stosowanie nielogicznych i niegramatycznych konstrukcji funkcjonujących pod wspólną nazwą *baito keigo* バイト敬語 ‘grzeczność w pracy dorywczej’ (lub *manyuaru keigo* マニュアル敬語 ‘grzeczność podręcznikowa’). Kategoria ta odnosi się do zwrotów grzecznościowych stosowanych w usługowej pracy dorywczej w bezpośrednich kontaktach z klientami, które ze względu na zawarty w nich ładunek modestywny uznaje się za adekwatne.

Niemniej jednak wyniki badań wskazują, iż zaburzenia w obrębie kategorii grzeczności są wynikiem, z jednej strony braku dostatecznej znajomości i orientacji w zasadach stosowania tradycyjnej grzeczności japońskiej, a z drugiej stanowią odzwierciedlenie modnej obecnie postawy tzw. pozorowania modestii. Ma ona służyć językowemu „zasłanianiu się” przed przeciwnym stanowiskiem oraz krytyką otoczenia, a w niektórych wypadkach stanowić akt większego angażowania komunikacyjnego adresata, a więc gest nastawiony na to, aby mieć adresata po swojej stronie.

Kolejnym zarzutem kierowanym do młodego pokolenia Japończyków jest tendencja do obudowywania komunikatu wyrażeniami niejasnymi (*aimai na kotoba* 曖昧な言葉), a także innymi leksykalnymi i formantami słowotwórczymi, które służą do osłabiania wyrazistości oraz obniżania stopnia pewności sądu. Na płaszczyźnie komunikacji młodzieżowej językowa dwuznaczność (*gengo no aimai sa* 言語の曖昧さ) to intencjonalna strategia językowa, której celem jest zmniejszanie odpowiedzialności za swoje prywatne poglądy demonstrowane w wypowiedziach pierwszoosobowych, zwłaszcza w sytuacjach, w których występuje obawa przed konfrontacją z opinią przeciwną, albo przed weryfikacją przez słuchaczy wiedzy mówiącego na jakiś temat. Doskonałą ilustracją tego jest stosowanie przysłowka *ichiō* 一応 ‘tymczasowo; wstępnie; z wahaniem’ podczas autoprezentacji w wypowiedziach typu *Ichio Today no gakusei desu* 一応東大の学生です ‘jestem wstępnie studentem Uniwersytetu Tokijskiego’.

Wyodrębnienie się zjawiska *wakamono kotoba* jest wynikiem swego rodzaju autokreacji środowiska młodzieżowego, które ze swojej natury jest konfrontacyjne i taka też jest jego codzienna mowa. Egzemplifikację tego stanowi stopniowe odchodzenie od językowego manifestowania tradycyjnych modeli płciowych (przede wszystkim leksykalnych i gramatycznych wyróżników tzw. języka kobiecego *onna kotoba* 女言葉, *josei kotoba* 女性言葉) w kierunku językowej neutralizacji, a w skrajnych przypadkach maskulinizacji wyrażonej stosowaniem przez młode Japonki męskich zaimków pierwszoosobowych (*ore* 俺, *boku* 僕), partykuł końcowych (*sa* さ, z użyciem spójki *da* だ → *da yo* だよ, *da ze* だぜ), leksemów (*umai* うまい ‘dobre’), form skróconych (*umē* うめえ ‘pycha’, *uzē* うぜえ ‘ohyda’).

Aktualne przeobrażenia społeczne, których pośrednim rezultatem jest stopniowa indywidualizacja życia doprowadza do tego, iż przedstawiciele młodego pokolenia izolują się od świata zewnętrznego i zwracają w kierunku mniejszych zbiorowości lub subkultur, z których członkami łączą ich podobne nastawienie do świata, a także te same obawy oraz niechęć w stosunku do przymusu wypełniania obowiązków wynikających z bycia jednostką społeczną. Tego rodzaju samoizolacja grup środowiskowych wytwarzających odrębne narzędzia językowe doprowadza do zasadniczych zmian na płaszczyźnie komunikacyjnej. Skrajną postacią samoizolacji jest stronienie od jakichkolwiek kontaktów towarzyskich i zamykanie się w sferze własnego komfortu, które z młodego człowieka czyni tzw. człowieka-kapsułę (*kapuseru ningen* カプセル人間).

Biorąc pod uwagę wszystkie wspomniane aspekty można stwierdzić, iż język młodego pokolenia to tematyka bardzo aktualna stanowiąca odzwierciedlenie obecnej sytuacji językowej w Japonii, a także – ściśle z nią związanych – zmian i przeobrażeń zachodzących w różnych warstwach społeczeństwa. Determinowana rozwojem nowych technologii, dynamika zmian, które zachodzą w obrębie tej środowiskowej odmiany języka, mobilizuje badacza do ciągłej obserwacji oraz weryfikacji i aktualizacji zgromadzonych przejawów aktywności komunikacyjnej młodych Japończyków.